

Zmeny v roku 1989 a bohatstvo domácností

Jarko Fidrmuc¹, Matúš Senaj²

Tento článok je zameraný na ľudský kapitál a nehnuteľný majetok na Slovensku v období ekonomických zmien za posledné dve desaťročia. Porovnáваме domácnosti, ktoré vstúpili na trh práce pred rokom 1989 a po zmenách v roku 1989. Na jednej strane študujeme vplyv vzdelania na príjmy dvoch skupín domácností. Na druhej strane analyzujeme determinanty nehnuteľného bohatstva a jeho vplyv na spotrebu domácností. Ukážeme, že staršie domácnosti majú nižšie výnosy z ľudského kapitálu, no zároveň majú vyšší nehnuteľný majetok.

¹ Zeppelin University Friedrichshafen, CESifo Munich, Institute for Eastern European Studies, Regensburg, Univerzita Komenského v Bratislave a Mendelova univerzita v Brne. E-mail: jarko.fidrmuc@zeppelin-university.de.

² Národná banka Slovenska, odbor výskumu, email: matus.senaj@nbs.sk.

Úvod

Ľudský a fyzický kapitál patrí k najdôležitejším determinantom hospodárskeho rastu. Centrálne riadené ekonomiky v nedávnej minulosti kládli dôraz práve na fyzický kapitál, zatiaľ čo ľudský kapitál ostával v úzadí. Na jednej strane sa krajiny východnej Európy zameriavali na základné a technické vzdelanie (Fischer et al., 1997), na strane druhej humanitné a sociálne vzdelanie bolo podceňované a v niektorých prípadoch aj obmedzované. Podobne to fungovalo aj vo výskume, keď najlepší výskum bol koncentrovaný na utajované vojenské projekty. Tieto nové poznatky sa len ťažko dostávali do iných sektorov.

Odborná literatúra venujúca sa reštrukturalizácii ekonomiky zdôrazňuje hlavne nesprávnu alokáciu zdrojov v centrálne riadených ekonomikách. Priemysel a špeciálne ťažké a vojenský priemysel boli preceňované, no služby boli na nižšej úrovni. Výsledkom bolo, že prvé roky reštrukturalizácie boli charakteristické pádom priemyselnej produkcie a rýchlym rastom sektora služieb. Menší dôraz sa v literatúre kladie na štruktúru ľudského kapitálu a na dôsledky vzdelávacej politiky v minulom režime vo východnej Európe. Naším zámerom je zaplniť túto medzeru v literatúre, a preto v tejto štúdií porovnáваме ľudský kapitál a špeciálne jeho vplyv na príjmy dvoch skupín domácností, ktoré vstúpili na trh práce pred rokom 1989 a po roku 1989.

Navyše, zaoberáme sa aj analýzou nehnuteľného bohatstva. Kým pred rokom 1989 ľudia nemali voľný prístup k vzdelaniu, socialistický systém s intenzívnymi sociálnymi dotáciami poskytoval domácnostiam významné výhody. Hoci väčšina z nich bola krátkodobá, jednou z najvýznamnejších bol lacný prístup k bývaniu. Bytová výstavba poklesla počas prvých rokov transformácie. Pokles ponuky spôsobil previs dopytu nad ponukou, čo sa v niektorých krajinách prejavilo v bubline cien nehnuteľností (Hlaváček a Komárek, 2009).

Rôzne podmienky prístupu k vzdelaniu a tiež k bývaniu spôsobujú rozdiely medzi domácnosťami aj v súčasnosti. Vo všeobecnosti sú staršie domácnosti charakterizované obmedzeným prístupom k vzdelaniu, ale vyšším nehnuteľným

majetkom. Na druhej strane mladšie domácnosti majú výhodu v lepšom prístupe ku kvalitnému vzdelaniu, hoci ich prístup k bývaniu je limitovaný nedokonalým trhom nehnuteľností so silnými informačnými asymetriami.

Ekonomické reformy v strednej a východnej Európe priniesli výhody hlavne mladým a vysoko kvalifikovaným ľuďom. Mladšie domácnosti získali prístup k vzdelaniu bez politických obmedzení, kariérne možnosti v prostredí rastúcich ekonomík a možnosť cestovať a pracovať v zahraničí. Staršie domácnosti naopak museli znášať náklady ekonomických reforiem, pretože reštrukturalizácia bola spojená s deštrukciou neefektívnych pracovných miest, dôsledkom bol prudký nárast nezamestnanosti. Navyše ich vzdelanie a pracovné návyky získané vo veľkých štátnych podnikoch sa stali menej žiadanými v prostredí trhovej ekonomiky. Napriek tomu netvrdíme, že staršie domácnosti zmenou režimu iba stratili. Nehnuteľné bohatstvo tvorí významnú časť ich bohatstva (*welfare*). Keďže bývanie bolo za minulého režimu významne dotované, tieto domácnosti vlastnia nehnuteľnosti s vyššou pravdepodobnosťou ako mladšie domácnosti a tiež ich hodnota je vyššia.

ÚDAJE

V štúdií kombinujeme dva rôzne zdroje údajov. V prvom rade používame údaje o výdavkoch na spotrebu a o príjmoch domácností zo štatistického zisťovania s názvom rodinné účty, ktoré každoročne vykonáva Štatistický úrad SR. Ako druhý zdroj údajov používame databázu cien nehnuteľností, ktorú publikuje štvrťročne Národná banka Slovenska. Obidve databázy pokrývajú skúmané obdobie rokov 2004 až 2009.

História zisťovania informácií o rodinných účtoch u nás siaha do päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Pre významné metodologické zmeny v zisťovaní, ktoré boli implementované v roku 2004, však nemôžeme využiť staršie údaje. Zisťovanie poskytuje údaje o štruktúre príjmov a výdavkov domácností. Veľkosť vzorky je približne 4 700 domácností. Táto vzorka je reprezentatívna aj na regionálnej úrovni. Základná výberová jednotka je domácnosť tvorená jedným alebo

viacerými členmi, ktorí žijú spolu v jednom byte a zdieľajú náklady na bývanie.

Údaje z rodinných účtov sa využívajú hlavne na monitorovanie výdavkov domácností, na výpočet váh pre kalkuláciu indexu spotrebiteľských cien a tiež ako zdroj pre finálnu spotrebu v národných účtoch (Byfuglien, 2006). Je tiež dôležité spomenúť, že metodologické zmeny v roku 2004 výrazne zlepšili reprezentatívnosť zisťovania. Aj keď vzorka pravdepodobne nezahŕňa proporcionálne najbohatšie a najchudobnejšie domácnosti (Carraro, 2006). Ďalším obmedzením je chýbajúci panelový komponent, to znamená, že nemôžeme sledovať správanie konkrétnej domácnosti v čase.

Zisťovanie o rodinných účtoch poskytuje detailné informácie o type domu alebo bytu, v ktorom domácnosť býva, no neobsahuje informáciu o hodnote tohto bývania. Aby sme tieto informácie doplnili, použili sme druhú databázu cien nehnuteľností, ktorú zastrešuje Národná banka Slovenska a Národná asociácia realitných kancelárií Slovenska. Keďže nemáme informácie o nesplatených hypotékach, predpokladáme, že nehnuteľné bohatstvo sa rovná trhovej hodnote nehnuteľnosti.³ Na základe regiónu, veľkosti obce a veľkosti nehnuteľnosti rozlišujeme 120 rôznych typov domov alebo bytov. Z rodinných účtov poznáme typ domu alebo bytu, v ktorom domácnosť býva, z druhej databázy vieme navyše priradiť ku každému zo 120 typov nehnuteľností zodpovedajúcu cenu za jeden meter štvorcový. Hodnotu nehnuteľnosti potom určíme jednoduchým vynásobením rozlohy bytu a ceny za jeden meter štvorcový. Touto imputáciou sme do databázy rodinných účtov pridali dôležitú informáciu o nehnuteľnom bohatstve.

DESKRIPTÍVNA ANALÝZA

V tejto časti opíšeme vybrané charakteristiky slovenských domácností. Budeme sa venovať príjmom, spotrebe a nehnuteľnému bohatstvu na úrovni rodiny. Ak však budeme hovoriť o vekovom profile, budeme mať na mysli vek prednostu (hlavy) domácnosti, pričom prednosta domácnosti je osoba, ktorá najviac prispieva do spoločného rozpočtu. To znamená, že na osi x je vek prednostu danej domácnosti.

Ako vidíme na obrázku 1, vekovo-príjmový profil má nelineárny tvar. Príjmy rastú do veku 50 rokov. Príjmy starších domácností naopak prudko klesajú. Podobný vývoj kopíruje aj spotreba domácností. Spotreba však klesá s vekom rýchlejšie ako príjmy, to znamená, že staršie domácnosti usporia väčšiu časť zo svojich príjmov.

Zamerali sme sa aj na nehnuteľné bohatstvo, keďže tento majetok tvorí najväčšiu časť majetku domácností. Staršie domácnosti, na rozdiel od vekového profilu príjmov a spotreby, vlastnia viac nehnuteľného bohatstva ako mladšie domácnosti. Bývalé komunistické krajiny sú vo všeobecnosti známe vysokým podielom vlastníctva nehnuteľnosti (Lux 2004, Edgar, Filipovic and Dandolova, 2007). To platí aj na Slovensku. Miera vlastníctva nehnuteľností štartuje na hodnote 50% pre

mladšie domácnosti, následne rastie na hodnotu 95 %. Viac ako 95 % domácností starších ako 50 rokov vlastní nehnuteľnosť, v ktorej bývajú. Veľmi podobný trend môžeme vidieť aj na vekovom profile nehnuteľného bohatstva, ktoré tiež rastie so zvyšujúcim sa vekom hlavy domácnosti. Aj keď tento ukazovateľ začína klesať pre tie najstaršie domácnosti (nad 65 rokov), ale to je prirodzené, keďže očakávame, že tieto domácnosti vlastnia menšie nehnuteľnosti. Zaujímavým zistením je to, že hoci vlastnia staršie domácnosti menšie nehnuteľnosti v porovnaní s mladšími domácnosťami, ich cena je vyššia. Je to spôsobené hlavne lepšou lokalitou, a teda vyššou cenou za meter štvorcový. Posledný graf zobrazuje histogram nehnuteľného bohatstva. V našej vzorke máme viac ako 7 % domácností, ktoré nevladajú žiadnu nehnuteľnosť. Tieto domácnosti nájdeme v prvom stĺpci histogramu.

EMPIRICKÁ ANALÝZA

Výsledky prezentované v predchádzajúcej časti boli ovplyvnené rôznymi faktormi, napríklad veľkosťou domácnosti a vzdelaním jej členov. V tejto časti sa preto pokúsime použitím vybraných ekonometrických metód odfiltrovať nežiaduce vplyvy a odpovedať na nasledujúce výskumné otázky:

1. Aký je vplyv vzdelania získaného pred a po páde komunizmu na príjmy domácností?
2. Čo vplýva na nehnuteľné bohatstvo domácností?
3. Aký je vplyv príjmov a bohatstva na spotrebu domácností?

1. Aký je vplyv vzdelania získaného pred a po páde komunizmu na príjmy domácností?

Začneme odhadom príjmovej rovnice. Závislou premennou je logaritmus mesačných príjmov celej domácnosti. Hoci originálny model (Mincer, 1974) analyzuje príjmy jednotlivcov, my sme sa zamerali na domácnosť ako celok. Dôvodom je hlavne to, že v ďalších častiach pracujeme s nehnuteľným bohatstvom celej domácnosti. Ďalším dôvodom je, že chceme skúmať príjmy celej domácnosti a nie iba príjmy zamestnaných osôb. V tejto časti prezentujeme štyri postupne sa rozširujúce modely. Každé rozšírenie viedlo k modelu s vyšším koeficientom determinácie a nižšiemu Akaikeho kritériu⁴, čo potvrdzuje legitimitu dodaných premenných. V každej špecifikácii kontrolujeme región a rok pridaním umelých premenných. Tabuľka 1 sumarizuje získané výsledky.

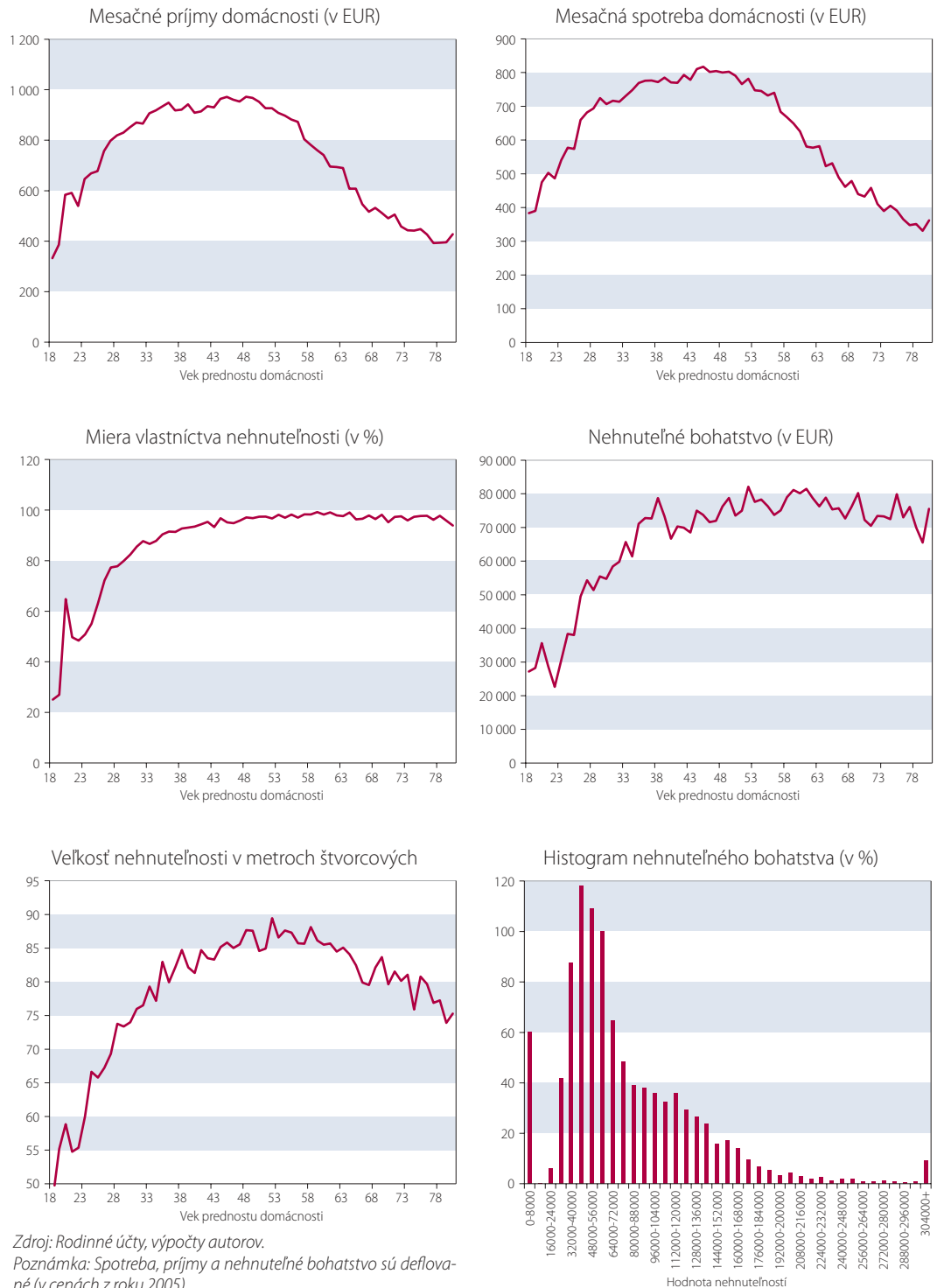
Do prvej špecifikácie (*Príjmy 1*) sme zahrnuli vek, pohlavie a najvyššie dosiahnuté vzdelanie hlavy domácnosti. Aby sme zachytili veľkosť domácnosti, používame dve premenné: počet dospelých členov a počet detí. Ako sme videli v predchádzajúcej časti, vekový profil príjmov má nelineárny tvar. Preto používame dve premenné zachytávajúce vek prednostu domácnosti. Premenná vek je definovaná ako vek/10. Vek² používame kvôli nelinearite, je definovaný ako vek²/100. Navyše kontrolujeme, či na čele domácnosti je iba

3 Približne 10% slovenských domácností má hypotéku.

4 Akaikeho informačné kritérium (AIC) meria schopnosť štatistického modelu opísať skutočné údaje. Použitím tohto ukazovateľa vieme porovnávať modely navzájom medzi sebou. Preferujeme ten model, ktorý má najnižšiu hodnotu AIC.

Graf 1 Deskriptívna štatistika

jeden rodič. Zistili sme, že domácnosti, ktoré vedú ženy, majú nižšie príjmy o približne štyri percentá. Výrazne nižšie príjmy majú domácnosti, kde je iba jeden rodič. Tie majú príjmy nižšie o takmer 23 percent. Zameriavame sa aj na vzdelanie rodičov. Preto sme medzi vysvetľujúce premenné pridali aj vzdelanie hlavy domácnosti a vzdelanie partnera. Zistili sme, že partnerov má na výšku príjmu celej domácnosti nižší vplyv ako vzdelanie hlavy domácnosti. Domácnosť, ktorej prednosta má vyso-

koškolské vzdelanie, má príjmy vyššie o 18 % ako domácnosť so stredoškolsky vzdelaným prednostom. Na druhej strane domácnosť, ktorej prednosta má základné vzdelanie, má príjmy o 12 % nižšie ako domácnosť so stredoškolským vzdelaním. U partnerov sú tieto rozdiely nižšie, konkrétne to je 13 % (VŠ) a -13 % (ZŠ), opäť oproti tým rodinám, kde má partner stredoškolské vzdelanie.

Ďalej analyzujeme (Príjmy 2) možný zlom vo vekovom profile. Pridali sme premennú kohorta 89,

Tab. 1 Odhady príjmovej rovnice

	Príjmy 1	Príjmy 2	Príjmy 3
Vek	0,095***	0,161***	0,163***
Vek ²	-0,016***	-0,020***	-0,021***
Počet dospelých členov	0,271***	0,276***	0,275***
Počet detí	0,058***	0,052***	0,053***
Žena na čele domácnosti	-0,048***	-0,048***	-0,049***
Jeden rodič	-0,230***	-0,226***	-0,227***
Vzdelanie základné	-0,122***	-0,122***	-0,328***
Vzdelanie vysokoškolské	0,185***	0,185***	0,187***
Vzdelanie partnera základné	-0,131***	-0,131***	-0,128***
Vzdelanie partnera vysokovysokoškolské	0,137***	0,136***	0,135***
Kohorta 89		-0,071***	
Kohorta 89 x vzdelanie základné			0,148***
Kohorta 89 x vzdelanie stredoškolské			-0,074***
Kohorta 89 x vzdelanie vysokoškolské			-0,076***
Konštanta	9,115***	8,958***	8,961***
Počet pozorovaní	27 650	27 650	27 650
Koeficient determinácie	0,641	0,642	0,643

Zdroj: Výpočty autorov.

Poznámka: *** vyjadrujú štatistickú významnosť odhadov na 1 % hladine významnosti. Regionálne a časové premenné nie sú prezentované.

ktorá je umelou premennou a nadobúda hodnotu jeden, ak v roku 1989 mala hlava danej domácnosti viac ako 25 rokov. To znamená, že takto rozlíšime domácnosti, ktorých rodičia získali vzdelanie pred pádom komunizmu a po páde komunizmu. Zistili sme, že tie domácnosti, ktoré patria do kohorty 89, majú o približne 7% nižšie príjmy ako mladšie domácnosti.

Aby sme zistili, čo je dôvodom, že domácnosti z kohorty 89 majú nižšie príjmy, odhadneme posledný model (Príjmy 3). Podľa našej hypotézy tu spôsobuje ľudský kapitál získaný počas komunizmu, ktorý je v súčasnosti pre zamestnávateľov menej zaujímavý ako ľudský kapitál mladších osôb. Preto pre osobu na čele domácnosti vytvoríme nové umelé premenné, ktoré budú kombinovať vzdelanie a príslušnosť ku skupine označenej ako kohorta 89. Odhadnuté koeficienty poukazujú na správnosť vyslovenej hypotézy. Príjmy starších domácností so stredoškolským vzdelaním sú o 7% nižšie ako príjmy mladších rodín s rovnakým vzdelaním. Príjmy starších rodín, kde má prednosť vysokoškolské vzdelanie, sú vyššie o 11% v porovnaní so stredoškolským vzdelaním prednostom patriacim do kohorty mladších domácností. Súčasne však príjmy mladších domácností s vysokoškolským vzdelaním prednostom sú vyššie o 18%. Na druhej strane, domácnosti so základným vzdelaním získaným po páde komunizmu majú významne nižšie príjmy ako domácnosti s rovnakým vzdelaním získaným pred rokom 1989.

2. Čo vplýva na nehnuteľné bohatstvo domácností?

Bývanie bolo počas socializmu pod prísnu štátnou kontrolou. Väčšina nehnuteľností patrila pri-

mo štátu alebo štátnym podnikom. Lux (2004) tvrdí, že dominovali štyri typy vlastníctva nehnuteľností: štátne nájomné byty, nájomné byty vlastnené štátnymi podnikmi, družstevné nájomné byty a súkromné domy. Masívna privatizácia štátom vlastnených bytov sa odštartovala začiatkom deväťdesiatych rokov. Vďaka tejto privatizácii sa veľká časť domácností stala vlastníkom bytov, ktoré predtým obývala. Navyše pri tejto transakcii neplatili trhové ceny. Tieto historické fakty nás viedli k hypotéze, že staršie domácnosti získali nehnuteľnosti na bývanie relatívne lacnejšie, a teda predpokladáme, že spomínané domácnosti vlastní viac nehnuteľného bohatstva.

Keďže nie každá domácnosť vlastní nehnuteľnosť, nemôžeme na odhad rovnice pre nehnuteľné bohatstvo použiť štandardnú metódu najmenších štvorcov (OLS), pretože by nevedla ku konzistentným odhadom (Cameron a Trivedi, 2009). Z tohto dôvodu použijeme alternatívny prístup – Heckman selection model. Tento model patrí do skupiny označovanej ako „bivariate sample selection model“. Model zahŕňa výberovú rovnicu vo forme probitu⁵ pre vlastníctvo nehnuteľnosti. V tejto časti teda zisťujeme, čo vplýva na pravdepodobnosť, že daná domácnosť vlastní nehnuteľnosť, v ktorej býva. Samotná regresná rovnica pre nehnuteľné bohatstvo má lineárnu formu. Tu zisťujeme, čo vplýva na cenu danej nehnuteľnosti. Závislá premenná je pozorovaná iba vtedy, ak domácnosť vlastní byt alebo dom. Heckman navrhol dva spôsoby odhadu, a to metódu maximálnej vierohodnosti (ML) a tiež dvojkrokový odhad (2STEP), ktorý je považovaný za robustnejší. V tabuľke 2 sumarizujeme odhady s použitím oboch prístupov.

5 Probit model je typ regresie, kde závislá premenná nadobúda iba dve hodnoty.

Tab. 2 Odhady rovnice pre nehnuteľné bohatstvo

	Nehnutelnosť 1 3	Nehnutelnosť 2	Nehnutelnosť 3	Nehnutelnosť 4
Metóda odhadu	ML	2STEP	ML	2STEP
Regresná rovnica pre nehnuteľné bohatstvo:				
Disponibilný príjem	0,061***	0,043***	0,061***	0,054***
Počet členov domácnosti	0,050***	0,056***	0,063***	0,062***
Jeden rodič	-0,058***	-0,045***	-0,060***	-0,058***
Kohorta 89			0,133***	0,093***
Konštanta	13,434***	13,619***	13,286***	13,395***
Výberová rovnica – vlastníctvo nehnuteľnosti:				
Disponibilný príjem	0,370***	0,336***	0,360***	0,336***
Jeden rodič	-0,199***	-0,238***	-0,206***	-0,238***
Počet členov domácnosti	0,042	0,019	0,034	0,019
Vek	1,023***	1,093***	1,058***	1,093***
Vek ²	-0,067***	-0,076***	-0,071***	-0,076***
Kohorta 89	0,041	-0,000	-0,031	-0,000
Konštanta	-5,301***	-4,931***	-5,178***	-4,931***
Počet pozorovaní	27 965	27 965	27 965	27 965

Zdroj: Výpočty autorov.

Poznámka: *** vyjadrujú štatistickú významnosť odhadov na 1 % hladine významnosti. Regionálne a časové premenné nie sú prezentované.

Navrhovaná výberová rovnica pre vlastníctvo nehnuteľnosti obsahuje vek osoby na čele domácnosti. Samozrejme, zahŕňa aj príjem domácnosti. Zaujímavým zistením je fakt, že počet členov domácnosti ani umelá premenná pre kohortu 89 nemajú významný vplyv na vlastníctvo nehnuteľnosti.

Samotná regresná rovnica obsahuje disponibilný príjem, ktorý má, samozrejme, kladný vplyv na bohatstvo. Rodiny s vyšším príjmom bývajú v drahších nehnuteľnostiach. Koefficient pri premennej počet členov domácnosti je tiež kladný, čo znamená, že väčšie domácnosti vlastnia väčšie, a teda drahšie nehnuteľnosti. Všetky štyri prezentované modely (tab. 2) potvrdzujú, že domácnosti

patriace do skupiny kohorta 89 vlastnia väčšie nehnuteľné bohatstvo, a teda im patrí väčší fyzický kapitál. Podľa odhadov prezentovaných v tabuľke 2 je nehnuteľné bohatstvo starších domácností vyššie približne o desať percent.

3. Aký je vplyv príjmov a bohatstva na spotrebu domácností?

V tomto príspevku sme zatiaľ ukázali, že domácnosti, ktoré vstúpili na trh práce pred pádom komunizmu, disponujú nižším ľudským kapitálom, ale vyšším fyzickým kapitálom. V tejto časti sa pozrieme na spotrebu domácností, konkrétne na vplyv príjmov a bohatstva na spotrebu. Dôležitosť spotreby domácností podčiarkuje fakt, že tvorí

Tab. 3 Odhady spotrebnej funkcie

	Spotreba 1	Spotreba 2	Spotreba 3	Spotreba 4
Metóda odhadu	2SLS	2SLS	GMM	GMM
Disponibilný príjem	0,874***	0,862***	0,872***	0,860***
Nehnutelné bohatstvo	-0,001	0,001	-0,001	0,001
Vzdelanie základné	-0,113***	-0,106***	-0,114***	-0,107***
Vzdelanie vysokoškolské	0,015*	0,017**	0,014*	0,016**
Konštanta	1,149***	1,280***	1,170***	1,296***
Kohorta 89		-0,047***		-0,046***
Počet pozorovaní	27 965	27 965	27 965	27 965
Koefficient determinácie	0,620	0,623	0,620	0,624
Hansen J statistic	0,164	0,157	0,164	0,157
Hansen p-value	0,686	0,692	0,686	0,692

Zdroj: Výpočty autorov.

Poznámka: */**/** vyjadrujú štatistickú významnosť odhadov na 10/5/1 % hladine významnosti. Regionálne a časové premenné nie sú prezentované.

viac ako polovicu hrubého domáceho produktu.

Použitím Durbin-Wu-Hausmanovho testu zameriame hypotézu, že spotreba a disponibilný príjem sú exogénne premenné. V tom prípade by bol OLS odhad vychýlený. Preto uprednostíme odhad pomocou metódy inštrumentálnych premenných. Aby sme prezentovali čo najrobustnejšie koeficienty, využijeme dve metódy odhadu: zovšeobecnenú momentovú metódu (GMM) a dvojstupňovú OLS metódu (2SLS).

Tabuľka 3 sumarizuje odhady koeficientov spotrebnej funkcie. Závislou premennou je spotreba domácností. Prezentujeme dva typy modelov, ktoré sa odlišujú len pridaním jednej premennej. Druhý a štvrtý model obsahuje navyše premennú kohortu 89. Tieto modely sú odhadnuté dvoma spôsobmi, preto má tabuľka 3 štyri stĺpce. Vo všetkých prípadoch bol odhadnutý koeficient hraničného sklonu k spotrebe na úrovni 0,86. To znamená, že ak má priemerná domácnosť neočakávané vyšší príjem o 100 eur, minie na spotrebu 86 eur. Zvyšné peniaze usporí. Zistili sme, že koeficient pre nehnuteľné bohatstvo je nesignifikantný. To znamená, že na Slovensku nemá veľkosť nehnuteľného bohatstva vplyv na spotrebu domácností.

ZÁVER

Použitím detailných individuálnych údajov o slovenských domácnostiach sme zistili významné rozdiely medzi domácnosťami, ktoré vstúpili na trh práce pred rokom 1989 a po roku 1989. Podľa odhadnutých koeficientov majú staršie domácnosti príjmy nižšie o 7 percent. V porovnaní s mladšími domácnosťami sa nižšími príjmami vyznačujú tie domácnosti, ktorých hlava rodiny má stredoškolské alebo vysokoškolské vzdelanie. Na jednej strane výnosy z ľudského kapitálu sú nižšie pre vzdelanie získané pred reformami. Na druhej

strane staršie domácnosti mali lepší prístup k bývaniu. Aplikovaním Heckmanovho modelu sme zistili, že hodnota nehnuteľností, v ktorých bývajú staršie domácnosti, je vyššia o približne 10 percent.

Starší zamestnanci čelia nižším výnosom zo vzdelania, čo znižuje ich príjem. Ak by sa ostatné vplyvy nemenili, znamenalo by to negatívny vplyv na ich bohatstvo. Avšak staršie domácnosti vlastnia hodnotnejší nehnuteľný majetok. Spomínané efekty pôsobia proti sebe, preto je ťažké určiť, kto je víťaz a kto porazený, čo sa týka zmien v roku 1989. Dôležitosť oboch vplyvov podčiarkuje fakt krehkosti politickej podpory ekonomických reforiem. Niektoré kroky ekonomických reforiem boli zamerané na zlepšenie ekonomickej situácie domácností. Napríklad lacný odpredaj niektorých bytov rezidentom, ale tiež aj kupónová privatizácia. Naše zistenia indikujú, že to bolo skutočne dôležité v záujme vyrovnania rozdielov v bohatstve spôsobených ekonomickými reformami. Tvrdíme, že privatizačné programy (kupónová privatizácia, ale hlavne privatizácia bytov) hrali podstatnú úlohu pri získavaní si politickej podpory počas reforiem.

Okrem politicko-ekonomických úvah prezentujeme aj analýzu príjmov, bohatstva a spotreby na úrovni domácností. Príjmy domácností reflektujú hlavne vzdelanie jednotlivých členov domácností. Zistili sme tiež významné regionálne a rodové rozdiely. Disponibilný príjem je dôležitým determinantom vlastníctva nehnuteľnosti, ale tiež aj hodnoty danej nehnuteľnosti. Spotreba domácností je, samozrejme, determinovaná ich príjmom. Inštrumentálne odhady príjmových efektov potvrdili, že hraničný sklon k spotrebe je nižší ako 0,9 a líši sa podľa typov domácností. Zistili sme, že nehnuteľné bohatstvo nevstupuje priamo do spotrebnej funkcie, čo je pravdepodobne dôsledok nižšieho využívania finančných nástrojov na Slovensku.

Použitá literatúra:

1. Byfuglien, J. (2006) Statistical Capacity Master Plan for the Slovak Republic.
2. Cár, M. (2006) Monitoring residential property prices in Slovakia. *Biatic* 14(1), 9-15.
3. Carraro, L. (2006) Calculation and use of an absolute poverty line. Report for the Ministry of Labor, Social Affairs and Family of the Slovak Republic. Oxford Policy Management.
4. Cameron, A. C. and Trivedi P. K. (2009). *Microeconometrics Using Stata*. A Stata Press Publication.
5. Edgar, B., Filipovic, M. and Dandolova, I., (2007) Home Ownership and Marginalisation. *European Journal of Homelessness*, Vol. 1.
6. Fischer, S.; Sahay R. and Végh, C. (1997) From Transition to Market: Evidence and Growth Prospects, in Zecchini, S. (ed.) *Lessons from the Economic Transition: Central and Eastern Europe in the 1990s*. Kluwer Dordrecht, 79-101.
7. Hlaváček, M. and Komárek, L. (2009) Housing Price Bubbles and their Determinants in the Czech Republic and its Regions, Working Papers No. 12, Czech National Bank, Prague.
8. Lux, M. (2004) Housing the Poor in the Czech Republic: Prague, Brno and Ostrava. In: *Too poor to move, too poor to stay*. LGI Fellowship Series.
9. Mincer, J. (1974) *Schooling, Experience and Earnings* NBER Press, New York.